

лісом, у тому числі, на експорт; по-друге, утримання спиртових складів, трактирів і шинків; по-третє, виробництво підакцизних товарів: горілки, пива, меду (напою), цукру; по-четверте, майже повний контроль над земськими підрядами, за сучасною термінологією «контроль над фінансовими потоками місцевих бюджетів»; по-п'яте, небанківські кредитно-позичкові операції.

Серед досліджених нами можливих джерел існування єврейського населення та формування єврейського капіталу діяльність, пов'язана із створенням нової матеріальної вартості, дійсно знаходиться чи не на останньому місці. Єврейське населення займалося переважно тими видами діяльності, що давали швидкий, великий і стабільний прибуток при мінімумі первісних матеріальних затрат, що й давало йому істотну перевагу над неєврейським населенням. Негативно на імідж єврейства впливала і наявність значного прошарку професіональних жебраків, що існували на благодійницькі пожертви одноплемінників. Ці фактори, безумовно, також сприяли розвиткові антисемітських настроїв.

Утім, на той час це була нормальна економічна діяльність і будь-який народ, що опинився в лещатах таких масованих правових обмежень, невідворотно змушений був вдаватися до аналогічних засобів забезпечення етнічного виживання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Еврейское население и землевладение в юго-западных губерниях Европейской России, входящих в черту еврейской оседлости: обработано по поручению Высочайше учрежденной Высшей комиссии для пересмотра действующих о евреях в Империи законов редактором Центрального статистического комитета В.Аленищевым. - С.-Петербург, 1884; 2. Житецкий И. Евреи в Южной России. Формы труда у евреев в Южной России // Киевская старина: ежемесячный исторический журнал. - Т.LXXIV. - 1901, июль-август, С1-45; 3. Афанасьев-Чужбинский А. Поездка в Южную Россию. - С.-Пб., 1863; 4. Алексинский Г. Экономические итоги антисемитизма в России // Современный мир. - 1913. - № 10; 5. Ананьич Б.В. Банкирские дома России, 1860-1914 гг. Очерки истории частного предпринимательства. - Л.-1991; 6. Найман О.Я. История евреев Украины. - К., 2003. - 496 с; 7.Кругляк Б.А. Внутренняя торговля в России в конце XIX-начале XX века. - Самара, 1982; 8. Яшин В.О. Економічне становище і господарська діяльність єврейського населення Півдня Російської імперії в другій половині XIX ст. // Дослідження і розвідки з всесвітньої історії і правознавства: Зб. наук. праць. Вип.5. - Кривий Ріг, 2007. - С. 26-38; 9. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. Составил генерального штаба полковник А. Шмидт. Часть вторая. - С.-Пбг, 1863. - С. 4-83; 10. Житецкий И. Вказана праця. - С. 21; 11. Приложение ко всеподданнейшему отчету Екатеринославского губернатора за 1886 год.—Екатеринослав, 1887. - С. 22; 12. Отчёт Екатеринославской уездной земской управы за 1880 год. - Екатеринослав, 1881. - С. 39-418; 13. Отчёт Екатеринославской уездной земской управы за 1876 год. - Екатеринослав, 1877. - С. 218; 14. Отчёт Екатеринославской уездной земской управы за 1870 год. - Екатеринослав, 1871. - С. 40-41; 15. ДАХО, Ф.79. - Оп.1. - Спр. 13. - Арк. 1-194; 16. Дубінець С. Про вклад євреїв у торгівлю Південно-Східної України // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. - 2002. - С. 14-19; 17. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1867 год. Ч.II. Издание Екатеринославской губернской статистической комиссии. - Екатеринослав, 1867. - С. 109; 18. Там само. - С. 96; 19. Петровський-Штерн Й. Евреи в русской армии: 1827-1914. - М., 2003. - 556 с.

О.С. Барнасюк

ЯН ЗАСІДАТЕЛЬ – ВИДАТНИЙ ХУДОЖНИК XIX СТ.

На тлі мистецького небосхилу Поділля в другій половині XIX ст. яскраво майорить постать нашого земляка, вінницького художника-портретиста Яна Засідателя.

У збірці Вінницького обласного художнього музею знаходяться 10 творів видатного художника Івана Петровича Засідателя.

Про цього художника залишилися лише незначні згадки в історії мистецтва й архівних матеріалах. Ще до сьогодні мало вивчений його життєвий та творчий шлях. Те, що ми про нього знаємо, не розкриває всієї глибини таланту та ширості душі цієї людини. Життя та творчість Яна Засідателя досліджували В.Рубан¹, В.Стодольський², З.Чорна³. Коли йдеться про життя та творчість художника, необхідно зазначити, що в історичній літературі вони не знайшли повного відображення і згадувалися лише фрагментарно, без узагальнення та наукового аналізу.

Дана стаття є спробою автора подати матеріали про життєвий і творчий шлях художника цілісно та узагальнено, використовуючи при цьому фонди Вінницького обласного художнього музею.

Його ім'я вперше з'явилося в довоєнних записках Ернста Ф., який перераховував твори, що найбільше сподобались йому у Вінницькому художньому музеї. Ернст згадував і Яна Засідателя: «місцевий художник з Вінниччини, кріпосний, помер в 1893 р.» Дослідник також вказував, що

.....
перший портрет із тодішнього музейного зібрання датувався 1872 р., а останній 1886р.. Окрім цього, у своїх записках Ф. Ернст замалював монограму художника⁴. Більше – ніяких відомостей.

Власне, прізвище Яна Засідателя було Соколенко; родом він з Соколівки (зараз Крижопільського р-ну). Звали його Іваном. «Засідатель» спочатку було прізвиськом його батька, який мешкав у Соколівці й виконував там обов'язки збирача податків. Отже, прізвисько батька «Засідатель» перейшло до сина і згодом стало його прізвищем, витіснивши справжнє – Соколенко. А з Соколівського Івана він почав зватися на польський кшталт – Яном⁵, хоч був православно охрещеним.

Народився Ян Засідатель у 1833 р. в селі Крикливець (тепер Крижопільського району) кріпаком Бржозовського і потім став холопом Ревери Бржозовської, коли вона виходила заміж за Генріха Грохольського.

Іван мав великі творчі здібності та природний талант, до того ж, з раннього віку його оточувало мистецтво. У маєтку Бржозовського, так само як і в маєтку Грохольського (територія клінічного містечка), була велика збірка творів живопису – адже взірцем для всіх був «малий королівський двір» Потоцького в Тульчині.

Помітивши здібності хлопця, Бржозовський віддав його «в науку до майстра» – одеського художника К. Хойнацького, який викладав малювання в Рішельєвському ліцеї. Іван виявив неабиякі здібності, і Бржозовський вирішив відправити його на навчання до Італії. Протягом 1853 р. художник навчався в Римській академії мистецтв і написав чимало полотен. Справа в тому, що син Генріха Грохольського – прапорщик Тадеуш Грохольський теж був художником-живописцем, і між хазяїном та кріпаком встановились дружні стосунки. Вони разом писали море, характерні портрети, малювали етюди в Парижі та в Римі.

Ян Засідатель творчо працював у Вінниці близько сорока років. Перша згадка про картини Я. Засідателя з'являється в 1856 р., а датування робіт, які збереглися у Вінницькому обласному художньому музеї, свідчить про те, що замовлення на портрети художник отримував з перших років перебування у Вінниці. У своїй творчості він – гідний продовжувач традицій невідомих українських малярів XVIII – поч. XIX ст., а потім і Тропініна, які створювали поетичний народний образ. У його портретах втілювались народні уявлення про людську красу. Емоційний лад його творів, колорит і засоби характеристики персонажів також глибоко народні⁶.

Але якщо тропінинські портрети ідеалізовані, то в Яна Засідателя вони ближчі до життя, більш реалістичні, а спільне у них з тропінинськими портретами – типізація, узагальненість образів. Мистецтвознавець В. Рубан робить цікаве припущення, що Я. Засідатель міг бачити роботи Тропініна. Це й справді можливо, адже Кукавка (де двадцять років жив Тропінін) не так вже й далеко від Вінниці і від села Крикливець, звідки родом Я.Засідатель.

Серед українських майстрів другої половини XIX ст. Ян Засідатель займає одне з чільних місць. Як свідчить польський мистецтвознавець Свіземський, у 1878-1880 рр.у Кракові була влаштована персональна виставка творів Яна Засідателя. Там особливу увагу привернули твори, темою яких стали Україна та Поділля.

«Портрет Каміли Русановської» (уродженої Яшовської) написаний за рік до її смерті, коли Русановській було 72 роки. Можливо, вона була дружиною Калтана Русановського, який мав маєток «Будки» у Вінницькому повіті.

Для родинної галереї Я.Засідатель написав копію портрета Станіслава Яновського – сина Антонія Станіслава Яновського, володаря багатьох маєтків на Поділлі. Як свідчать архівні документи, він був головою прикордонного суду Каменського уїзду. Портрет написаний через 45 років після його смерті.

У музеї зберігається «Портрет князя Сангушка», представника одного з найдавніших литовсько-руських православних родів, відомих на Поділлі. Можливо, це Роман Сангушко, який у документах згадується з приводу купівлі у Георгія Любомирського Шаргорода в 1850р., містечка, яке пізніше дочка Романа Сангушка принесла як посаг до роду Потоцьких.

Художня мова портрета визначається стриманим стилем раннього періоду. З часом манера художника дещо змінюється, пом'якшується колорит, вільнішою стає композиція.

Серед творів музейної збірки вирізняється «Портрет невідомої жінки». Те, що портрет не має підпису на звороті, дає підстави вважати її людиною, яка належала до близького оточення митця. Ліричне трактування образу наближає його до портретів українок, де майстер, не стриманий рамками замовного портрета, давав волю своєму особистому почуттю і світобаченню.

Після відміни кріпацтва художник отримав дозвіл на проживання в найбільш престижній, так званій «першій частині міста». Це між теперішньою вул. Соборною і Бугом (територія «Мурів»

.....
включно). Тут був невеликий з червоної цегли будиночок Яна Засідателя, де він жив з дружиною Констанцією (уроджена Федькович) та сином Вітольдом.

У розквіті творчих сил на 60-му році життя Ян Засідатель помер від холери 2 серпня 1893 р. Художника було поховано на приходському кладовищі, що знаходилося за містом Вінницею, на так званій «Калічі», на місці, відведеному для холерних померлих⁷. Могила була трохи вище нинішнього штучного озера в центральному міському парку. Ще 40 років тому там була надгробна плита, фотографія якої зберігається в художньому музеї.

Невідомо, хто видав «Каталог колекції», але, напевно, то було зроблено для розпродажу творів майстра, що розійшлися по світу. Роботи Яна Засідателя можуть бути в родині Грохольських у Кракові, Варшаві, Парижі, бо хтось із Грохольських був у 1918-1919 рр. у Вінниці і забрав багато творів художника. Окремі роботи Я.Засідателя, можливо, знаходяться у приватних колекціях наших співвітчизників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Рубан В. Забуті імена. Розповіді про українських художників XIX – початку XX століть. – К., 1990; 2. Стодольський В. Моя Соколівка – мамина пісня, колиска і доля. - Соколівка, 2006; 3. Чорна З. Хто він, Ян Засідатель? // Зоряна криниця. – 1998. – 28 листопада; 4. Рубан В. Вказана праця.– С. 67; 5. Стодольський В. Вказана праця – С. 68; 6. Рубан В. Вказана праця. – С. 69; 7. Чорна З. Хто він, Ян Засідатель? // Зоряна криниця. – 1998. – 28 листопада.

Т.В. Кузнець

РОДИНА ЯЩУРЖИНСЬКИХ У ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ XIX СТ.

Непересічними особистостями увійшла в українську культуру священницька родина Ящуржинських. Коріння її в Бердичівському повіті, але на Уманщині розкрилися таланти її найдостойніших представників. Про одного з них – Хрисанфа Петровича Ящуржинського – вже опубліковані наукові розвідки.¹ Їх автори робили спроби пролити світло на усю священницьку родину, та все ж у фокусі дослідницької уваги була лише одна постать – українського етнографа, фольклориста й археолога, співробітника «Киевской старини» та «Известий Таврійської ученої археологической комиссии» Хрисанфа Ящуржинського. А між тим його дядько – Василь Ящуржинський – був теж високоінтелектуальною постаттю, діяльність якої заслуговує на особну увагу і, до того ж, відкриті автором архівні джерела доповнюють хронологічний та фактологічний літопис усієї родини. Хоч повне його створення ще потребує дослідницької праці, тому що не всі гілки родовідного дерева Ящуржинських піддаються увиразненню. Тому авторка поставила завдання: систематизувати виявлені відомості про родину Ящуржинських, які разом з опублікованими попередниками матеріалами, стануть базою для подальшої пошукової роботи.

У якому часі гілка Ящуржинських вкоренилася на уманській землі, поки що залишається не з'ясованим, але в перші десятиліття XIX століття вона дала два потужні паростки. Близько 1813 року народився Василь Григорович Ящуржинський, а в 1822 році на світ з'явився Петро Григорович Ящуржинський, які реалізували себе на освітянській та священнослужительській нивах, а в сім'ї останнього виховався син Хрисанф, котрий прославив родинне прізвище далеко поза межами Уманщини. Священницький син Василь Ящуржинський з раннього дитинства ріс допитливим і метким хлопчиком. Навчаючись у початковій та середній школах, він мав блискучі знання і в усіх класах був відмінником. А в богословському класі Київської духовної семінарії він досяг такого знання грецької мови, що часто за відсутності учителя викладав грецьку мову учням нижчого відділення семінарії. По завершенні навчання його, як одного з кращих учнів семінарії, направляють для здобуття вищої освіти до Київської Духовної Академії. Після першого року навчання Василь Ящуржинський за станом здоров'я змушений був залишити Академію і з 23 вересня 1835 р. він став учителем нижчого відділення Уманського духовного училища. 30 вересня того ж року його перевели до вищого відділення, а 5 грудня того ж 1835 р. молодий Ящуржинський обіймав посаду помічника інспектора училища. З 20 січня до 1 липня 1836 р. він служив інспектором Уманського повітового училища. У перші роки інспекторської й викладацької діяльності він заявив про себе як про широкоерудованого фахівця і вже 22 лютого 1838 р. «за полезное для учеников преподавание предметов по класу латинского языка, Закона Божего и географии изъявлена ему благодарность Семинарского Правления»². Його знання латини було настільки глибоким і універсальним, що він вільно перекладав латинський текст російською мовою чи будь-який текст навпаки. Як доказ глибокого знання латинської мови, Василь Григорович залишив свої записки «Sintaxis Ornata», переклад Священної історії латинською мовою та чимало коротких статей, перекладених ним